

*Benkő Tímea*¹:

Szenczi Molnár Albert: *Psalterium Ungaricum* – Isten énekelt igéje magyarul?²

Albert Szenci Molnár: Psalterium Ungaricum – Word of God sung in Hungarian?

In 2017, the Hungarian Protestants celebrate the 410th anniversary of the Psalm Book of Albert Szenci Molnár, yet in the 500th jubilee of the Reformation, little attention has been given to this achievement. Considering the hymnal practices of our contemporary congregations, it is well worth analysing the state of the sung Psalms within our liturgy. The Psalm Book has an important literary, linguistic, and musical value, mainly because it is the first hymnal booklet comprised of the entirety of 150 Psalms edited with a clear paraphrased verse structure, printed in Hungarian. Should a congregation follow the pericope order in establishing the Bible verses that stand at the basis of the sermon, every chosen verse can easily be accompanied by an appropriate Geneva Psalm. Is it possible to establish a fixed place and function for the Psalms within the liturgy? What sort of auxiliary materials are at our disposal with regard to the choosing of the appropriate Genevan Psalm within a given liturgical frame? In what way is it possible to highlight the sermon aspect of the sung Geneva Psalms as edited in Hungarian language by Szenci especially in the case in which they are sung intermittently by a congregation and a choir? What type of new musical Psalm-arrangements have there been made? In what way is it possible to use these new adaptations, in order to bring the archaic texts and old melodies closer to the contemporary youth of the congregation? In the present study we give a brief overview of the role of the Psalms within the Christian liturgy, we present the history of the Psalm Book of Albert Szenci Molnár, and provide answers to these questions listed above.

Keywords: Albert Szenci Molnár, *Psalterium Ungaricum*, Genevan Psalms, liturgy, Word of God, protestant church music, alternatim singing.

---

¹ Drd. Benkő Tímea, Protestáns Teológiai Intézet, evangélikus lelkész-teológiai tanársegéd

² Jelen tanulmány a szerző 2006 reformációünnepén, a Protestáns Teológiai Intézetben elmondott előadásának átdolgozott változata, melyet most a Szenczi-féle zsoltároskönyv megjelenésének 410. évfordulója alkalmából adunk közre.

A reformáció napját egy egész napot átfogó ünnepnapként szoktuk megünnepelni. Az ünnepléshez hozzátartozik, hogy a hálaadó ünnepi istentiszteletet követően előadással és művészi összeállítással egybekötött emlékünneppéllével zárjuk. Az előadásokon valamilyen szövegből mindig felvillannak a reformáció elvei, célkitűzése: a *sola gratia, solus Christus, sola fide, sola scriptura*. Ezekhez az alapelvekhez hozzátartozik az anyanyelvűség elve is, hiszen ahhoz, hogy a megváltás evangéliuma mindenkéhez eljuthasson, elengedhetetlen, hogy azt anyanyelven hirdessék. A reformáció 500. évében a sok reformációval kapcsolatos előadás rendjén jó alkalom lett volna megemlékezni egy másik évfordulóról is, amely, még ha nem is ennyire kelek, de időszertű kérdéseket vet fel az istentiszteleti énekléssel kapcsolatban: Szenczi Molnár Albert *Zsoltároskönyvének* 410 éves évfordulója. Annak a *Zsoltárkönyvnek* az évfordulója, melyben szintén Isten Igéje szól magyarul, versbe szedve. Annak a *Zsoltároskönyvnek* évfordulója, amely évszázadokon át a magyar reformátusok féltett öröksége volt, amely ugyanakkor könnyedén átlépett a felekezeti különbségek felett, és a magyar unitárius, evangélikus gyülekezetek kedvelt énekkincse lett. Arról a *Zsoltároskönyvről* kellett volna megemlékezzünk, melyből katolikus testvéreink is szívesen énekeltek. Bár csupán egyetlen példáról tudunk, amikor a genfi zsoltárokat nem az eredeti francia nyelvű változathól vagy annak német fordításából, hanem Szenczi Molnár magyar nyelvű zsoltárszövegeiből fordították le más nyelvre (az 1752-ben feltehetően Spáczay András fordításában megjelent szlovák nyelvű *Zsoltároskönyvről* van szó), mégis arra a *Psalterium Ungaricumra* is emlékezzünk, mely más nemzet nyelvére való fordításában a nemzeti korlátokat is legyőzte. A szakirodalomban számos tanulmány foglalkozik a *Zsoltároskönyv* értékelésével, a magyar verselés fejlődésére gyakorolt hatásával, mások a zsoltárok zenei értékeit vagy éppen a magyar gyülekezeti éneklésben betöltött szerepét dolgozzák fel. És ha a „szakma” még mindig értékeli Szenczi *Zsoltároskönyvét*, az ifjúság egyre erőteljesebben elfordul a hagyományos gyülekezeti énekkincstől, és a kevés új lelki ének, valamint az ifjúsági énekek mellett leginkább a karizmatikus mozgalmakból elterjedt „dicsőítő zene” mellett kötelezi el magát. A zsoltárokon felnőtt nemzedék is méltatlanul megfelekedezett a nagyszerű teológusról, nyelvészről és fordítóról, hiszen jelentőségéhez képest oly kevés figyelmet szenteltek rá a *Zsoltároskönyv* jubileumi évében, 2007-ben a 400 éves évfordulón éppen úgy, mint 2017-ben a 410 éves emlékévben, amelyet érthető módon teljesen lefoglalt a reformáció 500 éves ünnepe. A *Psalterium Ungaricum* évfordulójára készülve 2014-ben a Nemzeti Könyvtár sorozat 34. köteteként újra kiadták Szenczi *Zsoltároskönyvét*,³ s a kiadáshoz kapcsolódva újabb írásokat közöltek pl. a *Magyar Egyházzene* című folyóiratban, természetesen elsősorban a zsoltárok zenei kérdéseivel kapcsolatban.⁴

³ SZENCZI MOLNÁR Albert: *Magyar zsoltároskönyv*. (Nemzeti Könyvtár 34.) Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kf., Budapest, 2014.

⁴ PÁLÓCZI Krisztina: *Szenczi Molnár Albert zsoltárkönyvének újabb kiadása a Nemzeti Könyvtár sorozatban*. In: *Magyar Egyházzene*, XXIII. évf., 2015/2016, 2. szám. 155–156; BÓDISS Tamás: *A genfi zsoltárok zenei kérdései, különösképpen a sorkapcsolatok terén*. In: *Magyar Egyházzene*, XXIII. évf., 2015/2016, 2. szám. 157–162.

Jelen tanulmányban is csupán a *Zsoltároskönyv* jelentőségének egy kis, az egyház számára azonban lényeges szeletére, a *Psalterium Ungaricum* istentiszteleti jelentőségére szeretnék rávilágítani. Ehhez azonban előbb tisztán kell látnunk, milyen szerepe, funkciója van általában a zsoltárnak az istentiszteleten.

1. A zsoltár jelentősége a keresztény istentiszteleten

A zsoltár a keresztény istentisztelet szerves részévé vált. Érdekes részletkérdés, hogy első zenei forrásaink egyike éppen a zsinagógákban énekelt zsoltár.

A zsoltárkönyv anyagát tekintve imádságoskönyv. Egyrészt kiemelkedő ószövetségi személyek személyes, adott élethelyzetben megfogalmazott, Istenhez intézett könyörgéseinek, ugyanakkor a zsidó nép, az ószövetségi gyülekezet imádságainak gyűjteménye, olyan liturgikus költemények gyűjteménye, melyet éneklésre vagy közös mondásra állítottak össze. Az evangéliumok tanúsága szerint Jézus imádságoskönyve is, és Krisztusban Isten új elhívott népének, a kereszténységnek is imádságoskönyve. Pál apostol leveleiben olvasható, a keresztények lelki életére, istentiszteletükre vonatkozó útmutatásai nyilvánvaló jelei annak, hogy az ősgyülekezet is énekelte a zsoltárokat (1Kor 14,26; Ef 5,19; Kol 3,16).

Másrészt a zsoltár mint a Szentírás egyik könyvének anyaga, Isten Igéje. Igaz ugyan, hogy bennük történelmi „előimádkozók” és „előénekesek” imádságai szólnak meg, mégis éppen úgy, mint a próféták igehirdetése, ez is több, mint emberi szó: Isten szava. Legyen szó akár egyszerű felolvasásról (textusként, lekióként, az evangélikus hagyományban ezen kívül introitusként, kegyelmi igeként), legyen szó a zsoltár magyarázásról a prédikációban vagy éppen énekben való megszólaltatásáról, a zsoltár Isten Igéje. Az éneklésben, a gyülekezet ajkán csodálatosan összefonódik a zsoltároknak ez a két jellege – imádság és Isten Igéje –, hiszen az énekelt zsoltár Istennek egyszerre imádkozott és énekelt (ezzel hirdetett) igéje.⁵

A zsoltárnak ebből a kettős jellegéből következik a keresztény istentiszteletben betöltött szerepe. A középkori egyházban kialakult zsoltáréneklési mód, a recitáló vagy énekbeszédstílus is szemlélteti a zsoltárnak az imádsággal és az igeolvasással rokonjelleget. A zsoltárok istentiszteleti felolvasására ugyanis külön ún. zsoltártónusokat rendeltek, tehát a zsoltárokat nem énekeltek sem a szentírásból vett istentiszteleti olvasmányok felolvasására kialakított olvasmánytónusokra, sem pedig az imádságok recitációjában használt imatónusok dallamára. Azaz a zsoltárokat nem sorolták be egyszerűen egyik csoport-hoz sem, és ezzel nem szorították sem az imádságok, sem az olvasmányok csoportjába, de

---

⁵ HAFENSCHER Károly: *Zsoltárok az evangélikus istentiszteleten*. In: Magyar Egyházzene, IX. évf., 2001/2002. 2. szám. 255–258. Itt 255.

azokhoz hasonlóan szólaltatták meg őket az istentiszteleten. A zsoltáréneklésnek ez a fajtája nem is volt a gyülekezet feladata, hanem a szertartást végző pap és a liturgikus kórus, a schola éneke volt.

A lutheri reformáció a zsoltáréneklésnek ezt a típusát megőrizte istentiszteleti gyakorlatában. Magyar nyelvterületen ez a teljes protestáns hagyomány esetében is elmondható: a prózai zsoltároknak a protestáns graduálokban megtalálható fordításai híven tanúskodnak erről a gyakorlatról, ahol a protestánsok esetében is a zsoltáréneklés a schola, liturgikus kórus feladata volt.

A prózazsoltárok fordításával egyidőben, a gyülekezetnek az istentiszteletbe való bevonásának igényéből születtek a strófikus zsoltárok, gyülekezeti énekek. Mivel a reformáció elvei alapján a gyülekezet éneke egyben imádság, igehirdetés, hitvallás, ezért nem csupán az egyház tanításának, de az egyház éneklésének is a Szentírásra kell támaszkodnia. A Szentírásból Luther Márton a zsoltárokat tekintette a gyülekezeti éneklés alapjának. A zsoltárokhoz írt előszavában így vall erről: „... A Zsoltárkönyv minden szentek könyvecskéje, és bárki, bármilyen körülmények között is van, talál benne olyan zsoltárokat és igéket, melyek az ő helyzetére illenek és annak megfelelnek, mintha csak őmiatta íródtak volna, olyannyira, hogy ő maga se tudott volna jobbat mondani.”⁶ Ő maga is hét zsoltáréneket szerzett, amelyek azonban a zsoltároknak nem szó szerinti, hanem szabad fordításai.

Kálvin is a gyülekezeti éneklés alapjaként tekintett a zsoltárokra, de ő Luthernél szigorúbban ragaszkodott azoknak a Szentírás szövegéhez való hűségéhez. Kálvin általában olyan énekeket keresett gyülekezeti éneklésre, melyek „mind tartalom, mint költői és zenei forma tekintetében... Isten dicséretére méltók, tehát az Igéből merítettek, kifejezőmódjuk tekintetében pedig kifogástalanul művésziek és választékosak, ugyanakkor azonban népszerűek és a kor közműveltségének és közízlésének is megfelelők.”⁷ Kálvinnak a zsoltárokról mint a gyülekezeti éneklés anyagáról vallott nézeteit két idézetben foglalhatjuk össze. Az első a reformátornak a genfi egyház szervezetéről a városi tanácsnak benyújtott emlékiratából való, melyet 1537-ben írt (vagy valamivel korábban, mert 1537. január 16-án adta át a tanácsnak, tehát akár 1536. végén is megszóvegezhette azt), még mielőtt találkozott volna Clément Marot zsoltárfordításaival, illetve a strasbourgi zsoltáréneklési gyakorlattal. Az első idézet: „A másik rész a Zsoltárok, amelyeket az egyházban való éneklésre kívánatosnak tartunk, amint erre példa az ó-egyház és Pál tanúsága, aki jónak mondja a száj és szív egységéből való éneklést. A zsoltárok tudnak arra indítani, hogy szívünket Istenhez emeljük, és olyan buzgóságra fakasztani, hogy Őt segítségül hívjuk és nevének dicsőségét dicséretekkel

---

⁶ Frieder SCHULZ: Zsoltáréneklés a lutheránus gyülekezetben. In: Magyar Egyházzene, I. évf., 1993/1994, 3. szám. 282–300. Itt 283.

⁷ CSOMASZ TÓTH Kálmán: A református gyülekezeti éneklés. Útmutató és adattár a próbaénekeskönyvhöz. (Református Egyházi Könyvtár XXV.) A Magyar Református Egyház Kiadása, Budapest, 1950. 206.

magasztaljuk.”⁸ Az 1543. évi *Ágendáskönyv* előszavában pedig Kálvin így vall a zsoltárokról: „Ámde igazán mondja Szent Ágoston: senki sem tud Istenről méltóképpen énekelni, csak az, akit Ő tanít meg erre. Ezért akármerre keresgéljük is köröskörül, sem jobb, sem Isten dicsőítésére alkalmasabb énekeket nem találhatunk, mint a Dávid zsoltárait, amelyekre maga a Szentlélek tanította meg őt. Amidőn tehát ezeket énekeljük, bizonyosak lehetünk abban, hogy e szavakat maga Isten adja szánkba, mintha csak ő maga énekelne bennünk önnön dicsőségét magasztalva.”⁹ Az elveinek megfelelő tartalomra és formára Kálvin a genfi zsoltárokban talált rá, melyek végső alakjukban 1562-ben jelentek meg Genfben. A hugenotta zsoltárok a 16. század második felében egész Európában nagy népszerűségnek örvendtek, egymást követték a különböző nyelvre lefordított kiadások, melyek közül számunkra Ambrosius Lobwasser 1573-ban megjelent német fordítása a legjelentősebb, hiszen Szenczi Molnár Albert nem a francia zsoltárszöveget, hanem ezt a német változatot használta fel a *Zsoltárkönyv* készítésekor.

2. Szenczi Molnár Albert zsoltárfordítása: Herborn 1607

Amikor Genfben napvilágot látott a *Zsoltárkönyv*, a magyar protestánsok ajkán már szólt anyanyelvű zsoltár, az óprotestáns istentisztelet anyanyelvű gregorián recitált zsoltáraiban, illetve magyar szerzők strófikus gyülekezeti énekként szerzett zsoltárfordításaiban, zsoltárparafrázisokban. A zsoltárparafrázis a reformáció korának igen kedvelt műfaja volt a magyar protestánsok körében is: Batizi András, Sztárai Mihály, Szegedi Kis István egyaránt szereztek ilyen jellegű zsoltárokat. Ezeknek a zsoltárénekeknek általános jellemzője, hogy nem csak szabadfordításban szedik versbe a zsoltár mondanivalóját, hanem 1. egy bevezető versben utalnak a zsoltár szerzőjére, keletkezésének körülményeire, 2. egyben magyarázzák, értelmezik a zsoltár üzenetét, illetve utolsó versszakban összefoglalják, a zsoltárt éneklőre alkalmazzák a zsoltárnak mint igének tanulságát.

A teljes zsoltárkönyv verses lefordításában az unitáriusok voltak az úttörők: Bogáti Fazakas Miklós (*Magyar Zsoltár*, 1583) és Thordai János (1620 után) is lefordították a 150 zsoltárt, de sajnos ezek csak kéziratban maradtak, s belőlük csak néhány került be a nyomtatott unitárius énekeskönyvbe.¹⁰ A 150 zsoltár nyomtatásban magyarul azonban először Szenczi Molnár Albert genfi zsoltárkönyvfordításában jelent meg 1607-ben, Herbornban.

⁸ CSOMASZ TÓTH: *A református gyülekezeti éneklés*. 97.

⁹ KÁLVIN János előszava. In: *Psalterium Ungaricum. Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamaira*. A Magyarországi Református Egyház Zsinata, Budapest, 2003. 8–9.

¹⁰ H. HUBERT Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének*. Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2004. 60; BÓDIS Tamás: *A zsoltár a református gyülekezeti éneklésben és egyházzeneben*. In: *Magyar Egyházzene IX. évf., 2001/2002, 2. szám.* 67–274. Itt 271.

Az 1574-ben Szencen született Molnár Albert, a győri, gönci, debreceni hazai tanulmányai után hosszú, egész életére be nem fejezett külföldi tanulmányútra ment. Peregrinációja első, 1590-1600 közötti, tudományos munkáját előkészítő szakaszának állomásai: Wittenberg, Heidelberg, Strasbourg, Genf, Róma, Velence, majd ismét Heidelberg, és végül hazatért. Tanulmányútjainak második szakaszában, 1600-1615 között Heidelberg, Herbornban, Frankfurtban, Nürnbergben, Prágában, Hanauban és Oppenheimben fordul meg, dolgozik, majd ismét hazatér. Végül peregrinációjának harmadik, befejező szakaszában, 1615-1634 között, Kolozsvárra való hazatéréséig Oppenheimban, Heidelbergben, Hanauban, majd Kasán találjuk.

A hosszú külföldi tanulmányútjai során találkozott a strasbourgi, majd a heidelbergi évek alatt a genfi zsoltárok éneklési gyakorlatával, ami nagy hatást gyakorolt a képzett teológusra, nyelvészre. Szenczi naplójában is utal rá, hogy a zsoltár számára a lelki élet mindennapi szerves része volt, peregrinációja idején reggelente magyarul, latinul és németül énekelte azokat.¹¹ Nehéz anyagi körülmények között megélt második heidelbergi tartózkodása idején, 1599. óév estéjéről jegyezte fel, hogy fűtetlen szobájában dideregve egész éjjel zsoltárokat énekel, *német, latin és magyar* nyelven. Csomasz Tóth Kálmán valószínűnek tartja, hogy a német zsoltárok Lobwasser, a latin pedig Andrea Spethe 1596-ban, Heidelbergben kiadott latin fordításai lehettek, melyek ekkortájt német nyelvterületen már elterjedtek és kedveltek voltak.¹² A Szenczi által ebben az idézetben említett magyar zsoltárok pedig minden valószínűség szerint a korabeli 16. századi magyar szerzők közkedvelt zsoltárparafrazisai lehettek, mert arról nincs adatunk, hogy már ebben az időben foglalkozott volna a zsoltárok magyar nyelvre való fordításának gondolatával. Van egy adatunk, miszerint Szenczi már az 1607-es Herbornban kiadott *Psalterium Ungaricum* megjelentetése előtt kiadott már kiadott volna egy részleges zsoltárgyűjteményt. A hivatkozás az 1604-ben Nürnbergben megjelent latin-magyar szótára elején található köszöntő versek között található, ahol Johannes Piscator herborni tanár köszöntésében arról írt, hogy Szenczi Molnár elkészített, és Elias Hutter nürnbergi nyomdájában szép formájú betűkkel és hangjegyekkel kinyomtatott egy kisnyomtatványt a hugenotta zsoltárok magyar fordításával. Az irodalomban több, ezt az adatot megerősítő utalást nem találtam.¹³ Mivel Szenczi naplójában nem tesz említést erről a kiadványról, Csomasz Tóth valószínűnek tartja, hogy a fordító maga sem értékelte túl nagyra azokat a fordításokat, illetve a három évvel később megjelent teljes *Zsoltárkönyv*be építtethette be annak anyagát.

---

¹¹ H. HUBERT: *A régi magyar...* Uo.

¹² CSOMASZ TÓTH Kálmán: *Négy száz év halhatatlanság. Szenczi Molnár Albert születésének évfordulója*. In: BÓDISS Tamás (szerk.): *Hagyomány és haladás. Csomasz Tóth Kálmán válogatott írásai születésének 100. évfordulójára*. Cantio Bt., Budapest, 2003. 426–436. Itt 428.

¹³ CSOMASZ TÓTH: *Négy száz év halhatatlanság*. 428.

A *Psalterium Ungaricum* hihetetlen fordítói teljesítmény. Egyrészt mivel Szenczi fordításai az első, műzenei dallamokhoz kötődő (dallamversek) magyar műfordítások. A *Psalterium* előszavában ő maga is megkapóan vall a 16. századi magyar nyelv és verselés jellegéből fakadó fordítói nehézségeiről. Másrészt szinte műfordítói bravúrnak tekinthető, hogy a teljes *Zsoltárkönyvet* hihetetlen rövid idő, mintegy 40 nap alatt készítette el: 1606. március 9–24. és szeptember 1–23. között.

Nem céлом, nem is lehet, hogy a *Zsoltárkönyvnek* a magyar nyelvre és verselésre vonatkozó értékét méltassam. Előadásom egyetlen célja, amire az eddig elhangzottak is tekintettek, kiemelni: milyen jelentőséggel bír, hogy magyar nyelven is megjelent nyomtatásban a Szentírás szövegéhez hű, rímbe szedett, gyülekezeti ének típusú zsoltárfordítás.

Ez is Isten Igéje? A versbe szedett ige magyarul? Bár nem értelmezhető szó szerint versbe szedett és énekelt igeként, mégis hasonló jellegét jelzi, hogy eleinte nem énekeskönyvként, hanem a bibliához kötve jelent meg, s csak a század közepétől találjuk az énekeskönyvek után csatolva.¹⁴ Bár Szenczi Molnár nem szánta a zsoltárait kánonnak, gyülekezeti éneklésre kötelező normának, ő maga is élő istentiszteleti gyakorlatban ismerkedett meg a genfi zsoltárokkal. Genfi gyakorlatban ráadásul a *Zsoltárkönyv* hasonló szerepet töltött be, mint az istentiszteleten folyamatosan olvasott és magyarázott Biblia: a heti három istentisztelet alkalmával fél évente végigénekelték a zsoltárokat.¹⁵ Bár léteztek más zsoltárfordítások, zsoltárparafrázisok is, ezek közül a leggazdagabb is legtöbb 103 zsoltárt tartalmazott (az *Öreg Debreceni Énekeskönyv*, 18. század vége), de a bibliai zsoltárok a *Psalterium Ungaricum*ban álltak a magyar kereszténység rendelkezésére először nyomtatásban maradéktalanul énekkönyv formájában. Ezzel megnyílt annak a lehetősége, hogy az istentiszteleten az adott alkalom Igéjében megadott témához igazodva a gyülekezet ajkán rendszeresen megszólaljon a zsoltár, az imádkozott és énekelt Isten Igéje.

3. A genfi zsoltárok recepciója, utóélete

A *Psalterium Ungaricum*ot többek között éppen ez a jellege tehetné elég gyorsan népszerűvé, mert benne minden zsoltár megtalálható. Elterjedése mégsem volt zökkenőmentes. Széleskörű elfogadásáról beszélve meg kell említeni a gátló és a segítő tényezőket egyaránt. A zsoltárok elfogadását egyrészt az ortodox-puritán ellentétek egymásnak feszülése nehezítette. Leggyakrabban arra szoktak hivatkozni, hogy a puritán irányzat képviselői támogatták inkább a *Zsoltároskönyv* istentiszteleti alkalmazását, míg az ortodoxok fenntartásokkal kezelték a kérdést. Ne felejtjük el, hogy a genfi zsoltárok magyar fordítása olyan református közegbe érkezett, ahol az istentiszteletre nézve nem követték a

¹⁴ BÓDIS: *A zsoltár a református gyülekezeti éneklésben és egyházzeneben*. 271.

¹⁵ Uo. 268.

svájci reformáció mintáját. A Svájcra jellemző kizárólagosság, ami az istentiszteleti énekeket illeti, azaz hogy kizárólag zsoltárokat énekeljenek az istentiszteleten, nem fért bele a magyar óprotestáns istentisztelet egységesítésén fáradozó magyar református egyházi törekvések rendszerébe. De ezen kívül más tényezők is akadályozták a genfi zsoltárok recepcióját. Nem elhanyagolható tény, hogy a zsoltárok zeneileg erre éretlen környezetre találtak a magyar viszonyokban. A gregorián zenei műveltséggel rendelkező nemzedék mellett egyre meghatározóbb lett azoknak a csoportja, akik már nem részesültek a középkori egyházzenei képzésben. Bár a *Zsoltároskönyv* kottákkal jelent meg, a kották olvasása nehézségeket jelentett még az új dallamok betanítására hivatott kántoroknak is. Asztalos András így ír erről 1609-ben Szenczi Molnár Albertnek címzett levelében: „Mind itt nálunk [ti. Nagyszombaton], s mind Komáromban, Ujvárban igen élünk vele [ti. a *Zsoltárkönyv*vel] az ecclesiában, de hogy az musica az magyaroknál tudatlanságban vagyon, nebezen találják ki az nótáit az dicsireteknek.”¹⁶ A dallamok helyes éneklése Misztótfalusi Kis Miklós *Soltárkönyvének* előszava szerint még majd egy évszázaddal később is gondot okozott:

„Tanáts-adásom ez: Igyekezed az Soltároknak igaz nótájokat követni. Mert nem tsak tzifraságul tétetnek az Psáltériumba az Kóták. ... az Francziai nótákra rendeltetek s azoktól mi sokakban messze távoztunk, és távoznak hova tovább, inkább inkább, midön minden régulák nélkül, tsak hallomásból vésszszük és adjuk kézről kézre...”¹⁷

A genfi zsoltárok elterjedését végül is egyházszervező zsinatok jóváhagyó határozatai is elősegítették. A görgényi egyházmegyei (1643), majd a szatmári (1646), illetve a szatmárnémeti zsinat (1684) adott szabad utat a református istentiszteleten való használatukra. Az 1664-es unitárius zsinat is elfogadta a Szenczi Molnár-féle zsoltárok használatát az istentiszteleten.¹⁸

A *Zsoltárkönyv* elfogadását jelzi, hogy hamarosan újabb kiadások láttak napvilágot. Az Oppenheimi Biblia függelékeként 1612-ben Szenczi Molnár Albert újra kiadta, ez alkalommal a Biblia és *Zsoltárkönyv* mellé azonban többek között egy gyülekezeti énekgyűjteményt és egy katekizmust, istentiszteleti rendtartást is csatolt.¹⁹ A genfi zsoltárok magyarföldön először Lőcsén jelentek meg 1635-ben (dallamok nélkül), ami már a magyar

¹⁶ CSOMASZ TÓTH Kálmán: *Adalékok zsoltáréneklésünk történetéhez*. In: BÓDISS Tamás (szerk.): *Hagyomány és haladás*. 478–481. Itt 478.

¹⁷ *Tótfalusi Kis Miklós előljáró beszéde a Soltáros Könyvhöz*. In: ZSOLTÁR. IV. évf. 1997. 3. szám. 4–6. Itt 6.

¹⁸ H. HUBERT: *A régi magyar...* 34–35.

¹⁹ PÁLÓCZI: *Szenczi Molnár Albert...* 155.

evangélikusok között való istentiszteleti használatát dokumentálja.²⁰ A *Lócsei énekeskönyv* mellett a szintén 1635 táján összeírt szertartási anyagot tartalmazó *Eperjesi Graduálba* is lejegyeztek 23 genfi zsolnárt (14 zsolnárdallam), még hozzá harmóniás, Claude Goudimel-féle harmóniás zsolnárokat.²¹ Azt mondhatjuk, hogy 1635-től a genfi zsolnárok Szenczi Molnár fordításában közös protestáns énekkincs részévé váltak. Az evangélikus *Új Zengedező Mennyei Kar* énekeskönyv, mely a gyülekezeti énekekhez külön címlappal szintén közli mind a 150 zsolnárt, így méltatja Szenczi Molnár Albert *Zsolnároskönyvét*: „1607. Molnár Albert a *Sóltárok*at magyar verseknek formájába oentoette az Isten Anyaszentegyházának mondhatatlan javára.”²² A század közepétől megjelent minden protestáns énekeskönyvben megtalálhatók, ezen kívül 1805-ig a teljes gyűjteményt hozzányomtatták a Biblia kiadásaihoz is.

A zsolnárok használata a magyar protestáns istentiszteleten a 16. században tehát nagyfokú gazdagságot mutatott: mintegy százötven éven át a psalmodia, a zsolnáraparafraízis és a genfi zsolnárok egyaránt gazdagították a reformált egyházak istentiszteleteit. Sajnálatos módon a református egyházban ez a gazdagság egyre szegényedett, míg nem a 19. század magyar református éneklése szinte teljesen a genfi zsolnárokra, illetve a zsolnárdallamokra szerzett újabb énekekre szorítkozott. A Losontzi István által kiadott *Éneklésben tanító mester* (1752) és Szőnyi Benjámint *Szentek hegedűje* (1762) című kiadványok nagyban hozzájárultak ehhez, hiszen kiadványaikban több zsolnárdallamra énekelhető dicséretet közöltek. Szintén ezekhez a kiadványokhoz köthető, hogy a gyülekezetekben igen leszűkült az ismert zsolnárdallamok száma, hiszen néhány a genfi zsolnárdallamra sok dicséretet, más zsolnárdallamokra sokszor egyetlen dicséretszöveget sem írtak.²³

A *Psalterium Ungaricum* 410. évfordulóján jogos a kérdés: és hol tartunk ma? Milyen jelentősége van a zsolnárnak, és szűkebb értelemben a genfi zsolnároknak a magyar protestáns istentiszteleten? Betölti-e rendeltetését mint énekelte és imádkozott Ige? Bizonyos vélemények szerint ennek bizonyos esetekben nem felel meg maradéktalanul, hiszen a genfi zsolnárok szövege olykor olyan szép, költői, de régies kifejezéseket tartalmaz, melyeket a mai gyülekezet nehezen ért, s nehezen tud imádkozva énekelni.

Az istentiszteleteken milyen helyen, milyen liturgikus elemként alkalmazhatók, milyen formában (gondolok itt például többszólamú genfi zsolnárfeldolgozásokra) és milyen gyakorisággal? Egyáltalán tisztázott-e a zsolnárok, s ezen belül konkrétan a genfi zsolnárok

²⁰ CSOMASZ TÓTH Kálmán: *A négyszáz éves genfi zsolnárdallam magyar tanulságai*. In: BÓDISS Tamás (szerk.): *Hagyomány és haladás*. 481–490. Itt 483–484.

²¹ H. HUBERT: *A régi magyar...* 62; FERENCZI Ilona (szerk.): *Graduale Ecclesiae Hungaricae Eperiensis 1635, I.* (Musica Danubiana 9.), MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1988. 28. valamint 226-227.

²² H. HUBERT: *A régi magyar...* 62.

²³ CSOMASZ TÓTH: *A négyszáz éves genfi zsolnárdallam magyar tanulságai*. 488.

liturgiai helyének és funkciójának kérdése? Megjelenésük idején egyszerűbb volt válaszolni erre a kérdésre. A genfi zsoltárok beépültek az úgynevezett. óprotestáns liturgiába, ahol a liturgikus zsoltározás és a zsoltárparafrázisok mellett kapott helyet, ahol ezeket váltakozva énekelte a gyülekezet és a liturgikus kórus, introituszsoltárként vagy valamely más liturgikus funkcióval. A 16-17. századi graduálokba (például a már említett *Eperjesi Graduál*ba, de az *Öreg Graduál* somorjai példányába) jegyzett teljes egyházi évet átölelő énekrend is tanúskodik erről: ott a *Psalmus* feliratú rubrikánál zsoltárparafrázis és genfi zsoltár is található szép számmal.²⁴ Ez azonban az egyházi év követését, a perikóparend szerinti igehirdetés, vagyis a posztillázás gyakorlatát is feltételezi. Szenczi sem ellenezte ezt a gyakorlatot, hiszen nem is akarta „az előbbeni szokott énekeket” kivenni a hívek kezéből, másrészt ő maga fordította le Scultetus posztillás kötetét.²⁵ A zsoltár, így a genfi zsoltár helyét csakis egy újragondolt istentiszteleten kaphatja meg igazán. Az evangélikus istentiszteleten, a múlt században végbement liturgiai reform óta, már adott a lehetőség a zsoltárok liturgikus funkciójuknak megfelelő alkalmazására. A magyar református istentiszteletre nézve is ki-látásban van egy új liturgia elfogadása, melynek első tervezetében már szépen körvonalazódik a zsoltárok liturgikus funkciója.

További kérdéseket vetett fel a zenei előadásmód: itt most nem csak a ritmikai, vagy az úgynevezett diézis kérdésére gondolok, hanem a zsoltároknak az istentiszteleten való többszólamú megszólaltatására. Bár Kálvin eleinte csak egyszólamú zsoltáréneklést tudta az istentiszteleten elképzelni, halála után széles körben elterjedt a többszólamú éneklés, melyben a teljes gyülekezet részt vett: tehát nem koncertszerű tételek megszólaltatásáról, hanem a gyülekezet aktív részvételével zajló éneklésről volt szó. Magyar egyházainkban ez a gyakorlat nem tudott maradandóan beépülni. Az *Eperjesi Graduál* után száz évvel Maróthi György életművében találkozhatunk újra az erre irányuló próbálkozásokkal. Maróthi is találkozott svájci tanulmányútja során a gyülekezeti többszólamúság gyakorlatával, s hazatérve megpróbálta meghonosítani ezt a gyakorlatot az 1743-ban megjelent harmóniás, azaz többszólamú zsoltárgyűjteményével.²⁶ Korai halála miatt azonban ez nem sikerült. Ma már számos példa igazolja, hogy a liturgikus kórus, gyülekezet és orgona vagy akár más hangszerek váltakozó éneklése milyen nagy mértékben gazdagíthatja és fellepezdít-heti az istentiszteletet. Ehhez azonban tudatosítani kell a gyülekezettel és annak énekkarával is, hogy a kórus éneklése nem azért kell zeneileg színvonalas legyen, mintha egyszerű színpadi szereplésről lenne szó, hanem azért kell a legjobbat és legszebbet nyújtani az énekkarnak is, mert éneklése szolgálat, énekelt igehirdetés.

²⁴ BÓDISS Tamás: *A zsoltár a református gyülekezeti éneklésben és egyházzenében*, 272.

²⁵ FEKETE Csaba: *Perikóparend a Spáczai graduálban 1619 tájáról*. In: *Magyar Egyházzene VI. évf.* 1998/1999, 2. szám. 239–250. Itt 247.

²⁶ MARÓTHI György, *A Soltároknak Négyes Nótájik*, Debrecen, 1743.

Az itt taglalt kérdések valójában még mindig tisztázásra várnak. Addig is, amíg megnyugtató megoldás születik, néhány egymáshoz kapcsolódó apró részletre hívnám fel a figyelmet.

1. Mikor, milyen genfi zsoltárt énekeljünk? Szenczi Molnár Albert *Zsoltároskönyvének* kiadói előszava 1806-ig közölt egy olyan zsoltárjegyzéket, melyben a különböző istentiszteleti alkalmakra, az egyházi év egyes ünnepeire javasol az alkalomhoz illeszkedő zsoltárokat. Így találunk ebben az énekrendben reggeli, illetve esti éneklésre, adventre, karácsonyra, virágvasárnapra, de úrvacsoravételre és úrvacsoravétel utánra javasolt zsoltárokat. Hasonló tartalmú, némileg átalakított táblázatot közölt Csomasz Tóth Kálmán is a *Dicsérvételek az Urat!* című könyvében. Itt már pl. a reformációra is javasol zsoltárokat.²⁷ A 2000-es évek közepén Bódiss Tamás is összeállított egy, immár nem csak a genfi zsoltárokra, hanem a teljes magyar református énekeskönyv anyagára tekintő énekrendet, mely a világhálón is elérhető. Ebben az énekrendben is jól kirajzolódik a perikóparendek introituszsoltárainak szerepe az istentiszteleten.²⁸

2. Talán segíthet abban, hogy ismét megkedveljük egy-egy szép genfi zsoltárdallamot, ha megismerünk egy, a dallamára írt új, a mai ember életérzéseit megfogalmazó dicséretet. A református Generális Konvent Liturgiai és Himnológiai Bizottsága immár két előkészítő kötetet is kiadott, melyben egy új református énekeskönyv tervezett énekanyagát közölték.²⁹ Ezekben a kiadványokban is találunk genfi zsoltárok dallamaira írt új dicséreteket.

3. Jelenleg a legnagyobb kihívás, hogy meg lehet-e szeretetni a genfi zsoltárokat az ifjúsággal. Ha az éneklés élmény lesz, akkor nagyobb esély van erre. A lelkes, énekkart, az ifjúság csoportját is bevonó váltakozó éneklés jó lehetőség arra, hogy a gyülekezeti éneklés élmény legyen. De ne engedjük át a „dicsőítés” jelzőt kizárólag a karizmatikus mozgalmak mantraszerű egy versszakos énekeinek. A hagyományos gyülekezeti énekek, a genfi zsoltárok is lehetnek dicsőítő énekek, bár tematikájuk szerint sokkal gazdagabb énekkincsről van szó. Alternatív megoldás a genfi zsoltárok felfrissítésére, hogy azokat ne a hagyományos harmonizálással, hanem merészebb, modernebb hangzással vezesse az orgonista, vagy modernebb, akár pop-jazz feldolgozásban énekelje az énekkar. A németországi Református Egyházkerület

²⁷ CSOMASZ TÓTH Kálmán: *Dicsérvételek az Urat. Tudnivalók énekeinkről a református egyház iskolái és a hittanoktatás számára.* Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. 8–9.

²⁸ BÓDISS Tamás: *Énekrend javaslat református istentiszteletek számára,* http://honlap.parokia.hu/data/attachments/2012/12/12/ref_enekrend.pdf (2018. szeptember 4.)

²⁹ *Lélekkel és értelemmel. A magyar református énekeskönyv megújulásának alapelvei, példatárral.* Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2016; *Lélekkel és értelemmel. Az új református énekeskönyv előkészítő füzetek. II.* Kiadja a Magyar Református Egyház, Budapest, 2018.

éppen ezzel a céllal rendelte meg a berlini egyházzeneésztől, Michael Schütz zeneszerzőtől genfi zsolttárok pop-jazz feldolgozását. A 2012-ben megjelent kiadvány több kötetben jelent meg: orgonaletét, énekkari letét, fúvószenekari letét, valamint rock-band számára írt letét, melyek tetszés szerint kombinálhatók.³⁰ Ezek a feldolgozások vagy hasonló próbálkozások közelebb hozhatják a régi énekeket az új nemzedékhez is. Amennyiben azonban használjuk ezeket az új feldolgozásokat, kívánatos lenne a Szenczi-féle zsolttárszövegek óvatos revideálása is, hogy az új hangzáshoz mai nyelvezetű, közérthető szöveg társuljon. Ez természetesen újabb kihívást jelent.

A fenti énekredek felhasználása, a gyülekezet és énekkar istentiszteleti éneklésének megtervezése, új orgonaletétek vagy énekkari feldolgozások mind előmozdíthatják, hogy az énekeskönyvek genfi zsolttárai közül ne csak néhányat, hanem egyre többet szívesen énekeljen a gyülekezet. Hiszen mint minden örökség, a *Zsolttároskönyv* is csak akkor válik valóban sajátunkká, ha azt birtokba is vesszük, ha élünk vele: jelen esetben a magyarul énekelve és imádkozva hirdethető versbe szedett Igével.

A Szenczi-zsolttárok lényegéről, istentiszteleti szerepéről összefoglalóan ír Csomasz Tóth Kálmán. Helyzetdiagnózisa ötven év távlatából is időszerű, és a *Psalterium Ungaricum* 410 éves évfordulóját követően is még mindig megszívlelendő:

„Szenczi Molnár Albert zsolttárfordítása nem közvetlen írott íge, tehát nem kánon és nem érinthetetlen, de lényegében pótolhatatlan. Nemcsak történeti-hagyományi értéke, irodalmi és irodalom-alatti, szinte hasonlíthatatlan hatása, hanem készítőjének nagy és hitben megszentelt költői ereje, a benne kifejezett hit minősége és intenzitása is olyan, ma is élő értéké teszi, amelyet szemmiféle más zsolttárverzióval nem lehetne helyettesíteni. De éppen ezért kötelessége a mai nemzedéknek az, hogy ott és amennyiben ennek a páratlan értéknek megőrzése, élő és ható voltának biztosítása megköveteli, gondos és alázatos restauráló munkával olyan igazításokat végezzen rajta, amelyek a lényeges szépséget nem érintik, sőt a múltó, vagy elavuló részek lehántásával és helyreigazításával felfrissítik, hangsúlyozzák és kiemelik. Egy-két beteg fog betömése, sőt, ha kell, kihúzása az egész fogsort, esetleg magát az embert mentheti meg.”³¹

---

³⁰ SCHÜTZ, Michael – HOOGLAND, Helga: *Sein Lob wird euch entflammen. Psalmmelodien der Reformation populär arrangiert für Bläser, Band, Chor, Orgel*. Evangelisch-reformierte Kirche, ISMN 979-0-9000062-0-2.

³¹ CSOMASZ TÓTH: *A református gyülekezeti éneklés*. 222.

Irodalom

- BÓDISS Tamás: *A zsoltár a református gyülekezeti éneklésben és egyházzeneben*. In: Magyar Egyházzene, IX. évf., 2001/2002, 2. szám. 67–274.
- BÓDISS Tamás: *Énekrend javaslat református istentiszteletek számára*, http://honlap.parokia.hu/data/attachments/2012/12/12/ref_enekrend.pdf (2018. szeptember 4.)
- BÓDISS Tamás: *A genfi zsoltárok zenei kérdései, különösképpen a sorkapcsolatok terén*. In: Magyar Egyházzene, XXIII. évf., 2015/2016, 2. szám. 157–162.
- CSOMASZ TÓTH Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés. Útmutató és adattár a próba-énekeskönyvhöz*. (Református Egyházi Könyvtár XXV.) A Magyar Református Egyház Kiadása, Budapest, 1950.
- CSOMASZ TÓTH Kálmán: *Dicsérvételek az Urat. Tudnivalók énekeinkről a református egyház iskolái és a hittanoktatás számára*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995.
- CSOMASZ TÓTH Kálmán: *Négy száz év halhatatlanság. Szenczi Molnár Albert születésének évfordulója*. In: BÓDISS Tamás (szerk.): *Hagyomány és haladás. Csomasz Tóth Kálmán válogatott írásai születésének 100. évfordulójára*. Cantio Bt., Budapest, 2003. 426–436.
- CSOMASZ TÓTH Kálmán: *Adalékok zsoltáréneklésünk történetéhez*, In: BÓDISS Tamás (szerk.): *Hagyomány és haladás. Csomasz Tóth Kálmán válogatott írásai születésének 100. évfordulójára*. Cantio Bt., Budapest, 2003. 478–481.
- CSOMASZ TÓTH Kálmán, *A négy száz éves genfi zsoltár magyar tanulságai*. In: BÓDISS Tamás (szerk.): *Hagyomány és haladás. Csomasz Tóth Kálmán válogatott írásai születésének 100. évfordulójára*. Cantio Bt., Budapest, 2003. 481–490.
- FEKETE Csaba: *Perikóparend a Spáczai graduálban 1619 tájáról*. In: Magyar Egyházzene, VI. évf. 1998/1999, 2. szám. 239–250.
- FERENCZI Ilona (szerk.): *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635, I.* (Musica Danubiana 9.) MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1988.
- H. HUBERT Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének*. Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- HAFENSCHER Károly: *Zsoltárok az evangélikus istentiszteleten*. In: Magyar Egyházzene, IX. évf., 2001/2002, 2. szám. 255–258.
- KÁLVIN János *előszava*. In: *Psalterium Ungaricum*. Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamaira. A Magyarországi Református Egyház Zsinata, Budapest, 2003. 8–9.

- Lélekkel és értelemmel. A magyar református énekeskönyv megújulásának alapelvei, példatár-
ral.* Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest,
2016.
- Lélekkel és értelemmel. Az új református énekeskönyv előkészítő füzet. II.* Kiadja a Magyar
Református Egyház, Budapest, 2018.
- PÁLÓCZI Krisztina: *Szenczi Molnár Albert zsoltárkönyvének újabb kiadása a Nemzeti
Könyvtár sorozatban.* In: Magyar Egyházzene, XXIII. évf., 2015/2016, 2. szám.
155–156.
- SCHULZ, Frieder: *Zsoltáréneklés a lutheránus gyülekezetben.* In: Magyar Egyházzene, I.
évf., 1993/1994, 3.szám. 282–300.
- SCHÜTZ, Michael – HOOGLAND, Helga: *Sein Lob wird euch entflammen. Psalmmelodien
der Reformation populär arrangiert für Bläser, Band, Chor, Orgel.* Evangelisch-
reformierte Kirche, ISMN 979-0-9000062-0-2.
- Tótfalusi Kis Miklós előjáró beszéde a Sóltáros Könyvhöz.* In: Zsoltár, IV. évf. 1997, 3.
szám, 4–6.